TEXT: ONDŘEJ BÍLEK, FOTO: ONDŘEJ BÍLEK, NENÍ-LI UVEDENO JINAK

NATUROVÉ POLABÍ

Už několikrát jsme v této rubrice opakovali, že území evropského významu chráněná v soustavě Natura 2000 se vyskytují po celé České republice, nejen v národních parcích či řídce zalidněných oblastech. Řada lokalit se nachází kousek za Prahou, třeba v Českém krasu (NIKA 04/2015), na Křivoklátsku (NIKA 10/2015) a dokonce i na území samotného hlavního města (NIKA 10/2014). Ale co na sever nebo na východ od Prahy, v plochém, hustě osídleném, intenzivně zemědělsky využívaném a zdánlivě nudném Polabí?

1 EVL Polabí u Kostelce - Staré řečiště

2 Staré listnaté porosty lužních lesů využívají také vzácní xylofágní brouci např. lesák rumělkový (předmět ochrany v EVL Libické luhy či Lžovické tůně). Foto: Sigą, Wikimedia Commons

LUŽNÍ LESY A SLEPÁ RAMENA

Samozřejmě i podél našeho nejvýznamnějšího toku jsou dochované četné lokality, chránící celoevropsky vzácné rostlinné i živočišné druhy a mizející nebo jinak ohrožené typy přírodních stanovišť. Ve středočeském Polabí najdeme od Týnce nad Labem přes Poděbrady, Lysou nad Labem až po Mělník či Liběchov více než dvě desítky takových lokalit. A rozhodně nejde o území druhořadého významu, která by byla do soustavy Natura 2000 zařazena jen do počtu – v některých případech jde dokonce o těžiště výskytu fenoménů chráněných podle evropské směrnice v rámci celé ČR nebo aspoň v Čechách.

Nejrozšířenějším předmětem ochrany v polabských EVL jsou stanoviště s oficiálním názvem „Smíšené lužní lesy s dubem letním, jilmem vazem, jilmem habrolistým, jasanem ztepilým nebo jasanem úzkolistým podél velkých řek atlantské a středoevropské provincie“. Tento komplikovaný název v sobě zahrnuje „tvrdé“ lužní lesy ve vyšších a relativně sušších polohách údolních niv s méně častými a kratšími povrchovými záplavami. Na rozdíl od „měkkých“ luhů, osídlujících pravidelně zaplavované polohy na březích toků (a tvořených hlavně vrbami, topoly a olšemi, tedy stromy s méně pevným dřevem), lužní lesy s tzv. ušlechtilými listnáči (duby, jasany, lípy a jilmy) se vyskytují v úvalech velkých nížinných řek někdy i ve větší vzdálenosti od toku. Vedle úvalů řek Moravy a Dyje (kde jsou tohoto typu stanoviště zachovány tisíce hektarů) má habitat tvrdých luhů hlavní centrum svého rozšíření na našem území právě v Polabí. Stovky ha porostů těchto lesů jsou předmětem ochrany třeba v EVL Libické luhy v okolí ústí Cidliny do Labe, v EVL Úpor – Černínovsko či EVL Káraný – Hrbáčkovy tůně. Jmenované lokality, a s nimi třeba ještě Polabí u Kostelce nebo Lžovické tůně, jsou pak významné i z hlediska výskytu stanoviště přirozeně eutrofních nádrží s makrofytní vegetací (plochy tůní slepých ramen patří v Polabí opět k největším v ČR).

3 Kozelská tůň v EVL Polabí u Kostelce. Plochy tůní slepých ramen patří v Polabí k největším v ČR.

4 *Lužní lesy v EVL Káraný – Hrbáčkovy tůně. Jarní aspekt „tvrdého" (dubo jilmového) lužního lesa. Foto: Petr Vilgus, Wikimedia Commons.*

5-6 *Slepá ramena a tůně jsou také vhodným biotopem pro vývoj obojživelníků. K druhům chráněným podle směrnice o stanovištích patří i kuňka ohnivá.*

Slepá ramena vzniklá historickou regulací toku Labe, a zejména pak zachovalé zbytky původních luhů v jejich okolí, tvoří často v jinak intenzivně zemědělsky využívané krajině refugia xylofágního hmyzu nebo obojživelníků. V lokalitě Káraný – Hrbáčkovy tůně tak patří k předmětům ochrany i roháč obecný a čolek velký, v EVL Ložovické tůně zase lesák rumělkový. V EVL Libické luhy je spolu s roháčem a lesákem chráněn i páchník hnědý a z obojživelníků kuňka ohnivá (tu jako předmět ochrany najdeme také v EVL Týnecké mokřiny).

ZAHRÁDKÁŘI KERSKU – KERSKO EVROPĚ

Vedle tvrdých luhů najdeme v oblasti širšího Polabí celostátně významné lokality i pro další naturové typy lesů, třeba pro stanoviště hercynských dubohabřin asociace *Galio-Carpinetum*. Zdaleka nejrozlehlejší porosty dubohabřin v Čechách hostí EVL Dymokursko; v tomto případě jsme od Labe už poněkud vzdáleni (lokalita se rozkládá kolem říčky Mrliny, asi 15 km od Poděbrad). Pro vlastní Polabí je ale osobitý zvláštní typ dubohabřin ochuzený o většinu hájových druhů, zato s dominancí travin (tzv. lipové doubravy,

7 EVL Černý Orel. Společenstvo tvrdého luhu na břehu Jizery přecházející do porostů ochuzených dubohabřin.

9 Polabí také patří k hlavním centrům rozšíření vegetace otevřených trávníků písčin s paličkovcem a psinečkem.

Tilio-Betuletum). Ty se hojně vyskytují na štěrkopískových terasách podél Labe, význačnou lokalitou je pro ně třeba EVL Černý Orel kolem soutoku Labe s Jizerou. Zde najdeme i další „naturový" typ lesů s charakteristicky chudým bylinným patrem, a sice stanoviště vlhkých doubrav na kyselém podloží. Jednu z největších ploch tohoto stanoviště v ČR chrání také EVL Kersko.

Posledně jmenovanou lokalitu literárně proslavila tvorba Bohumila Hrabala, který ve zdejší chatové osadě řadu let žil a tvořil; vzpomeňme na Slavnosti sněženek odehrávající se právě zde. Na nevelkém území Kerského lesa mezi Sadskou, Chrástem a Hradišťkem se ale kupodivu nachází ještě dvě další EVL: Kerské rybníčky (předmětem ochrany je čolek velký) a Slatinná louka u Velenky. V druhém případě jde o velice cenný relikt dříve hojně rozšířených polabských slatinných luk s výskytem celé řady chráněných a ohrožených druhů rostlin. Tato EVL je u nás jedinou lokalitou chránící kriticky ohroženou lněnku bezlistennou, a jedním ze tří míst výskytu mečíku bahenního v ČR (jediným v Čechách); obě evropsky významné rostliny zde dosud mají vitální a početnou populaci, což je vzácné i v evropském kontextu. Lněnka bezlistenná se u nás vyskytuje na západním okraji svého areálu, několik izolovaných lokalit se nachází ještě ve Vídeňské pánvi a v severním Německu, jinak ji najdeme nejblíže na severní Ukrajině, v Pobaltí či v Rumunsku.

DALŠÍ POLABSKÉ UNIKÁTY

Neméně vzácným druhem než zmíněná lněnka je sinokvět chrpovitý přežívající v ČR na dvou posledních mikrolokalitách, přičemž obě se nacházejí v Polabí (EVL Píščina u Tišic a Píščina u Oleška). Tomuto druhu a jeho biotopu jsme se blíže věnovali už v předminulém čísle NIKY (Natura a sucho, 10/2016). Zopakujme tedy jen, že pro stanoviště otevřených trávníků písečných dun je Polabí jednou z posledních oblastí výskytu, a připojme výčet dalších EVL, které zde jsou vyhlášeny: Píščina u Tuháně (i na této lokalitě se v minulosti vyskytoval sinokvět, v rámci záchranného programu se zde uvažuje o jeho reintrodukci), Písečný přesyp u Píst (jedna z mála českých lokalit, kde dosud dochází k výraznějšímu pohybu písečného substrátu) či Píščina u Byšiček (nejmenší chráněný výskyt stanoviště písčin, které zde pokrývají jen necelých 1300 m^2).

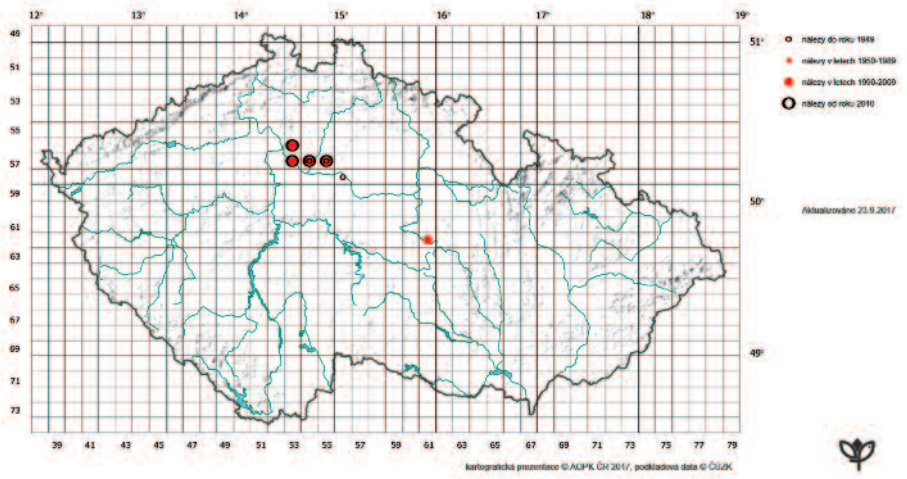
Opravdu unikátní a nenahraditelnou oblastí je ovšem Polabí z hlediska velmi specifické vegetace slatinišť. Prvním typem jsou tzv. zásaditá slatiniště, vyznačující se dominancí ostřic, suchopýrů a mechů (většinou ale ne rašeliníků). Obvykle se vytvářejí na plochých údolních

8 Mečík bahenní má v Čechách jedinou lokalitu výskytu v EVL Slatinná louka u Velenky nedaleko Kerska. Foto: Tigeroma, Wikimedia Commons.

prameništích, po celý rok zásobovaných vodou bohatou na vápník a další bazické ionty, na okrajích zazemňujících se vodních nádrží či na okraji říčních niv. Nejzachovalejším výskytem tohoto typu stanoviště na celém našem území se může pochlubit EVL Hrabanovská černava ležící severně od Lysé nad Labem. Slatiniště zde vzniklo na místě někdejšího mělkého jezera, k jehož zazemnění vrstvami jezerní křídy a organogenními sedimenty (slatinou) došlo asi před 8600 lety. Lokalita o rozloze 55 ha chrání plošně nejrozsáhlejší komplex druhově bohatých slatinných luk zvaných v Polabí „černavy". Hrabanovská černava zajišťuje ochranu téměř čtvrtiny celostátní rozlohy

Mařice pilovitá - mapka rozšíření v ČR. Výstup z nálezové databáze ochrany přírody (NDOP) ilustruje, že jinde než v Polabí se u nás tento druh již nevyskytuje.

zásaditých slatinišť, a ani z hlediska jejich zachovalosti nemá toto území obdobu (aktuálně je odtud známo 30 druhů chráněných rostlin, včetně řady orchidejí). Vegetace tu má do značné míry reliktní charakter, otevřený mokřad se zde totiž udržel od ledových dob až do současnosti.

Podle evropské směrnice o stanovištích jsou pak ještě rozlišována společenstva vápnitých slatinišť s mařicí pilovitou. Jde o extrémně vzácný (a směrnicí prioritně chráněný) typ vegetace, který se dnes v Česku vyskytuje jen na čtyřech lokalitách. Všechny se nacházejí v Polabí a všechny jsou chráněny jako EVL: V území výše popsané Hrabanovské černavy je známo asi čtvrt hektaru slatinišť s mařicí, o málo více jich najdeme v EVL Polabí u Kostelce, konkrétně v blízkosti Chrástu u Tišic. Asi jen o kilometr více na sever, mezi Tišicemi (o nich už byla řeč v souvislosti s písčinami a sinokvětem) a Všetaty se pak rozkládá EVL Všetatská černava, jediná lokalita, kde lze porosty mařice měřit na hektary (konkrétně asi 2,4 ha). Zde se jedná o sice cenné, ale druhotné refugium ohrožených slatinných druhů rostlin, které kolonizovaly deprese vzniklé při stavbě náspů železniční trati mezi Neratovicemi a Mělníkem. Původní rozlehlé slatinné louky v okolí ale byly bohužel už v minulosti bezezbytku odvodněny a přeměněny na pole. A konečně necelý hektar mařicových slatinišť chrání také národní přírodní památka Polabská černava vyhlášená již v roce 1946 – ta je dnes součástí EVL Kokořínsko (leží v jejím nejjižnějším výběžku, v nivě Pšovky u Mělnické Vrutice).

Posledním z evropsky významných fenoménů, jejichž výskyt je pro Polabí typický, jsou pravidelně zaplavované nivní louky svazu *Cnidion dubii*. Ty jsou vázané na údolí dolních toků velkých řek v kontinentálně laděných (teplých a suchých) oblastech, s živinami dobře zásobenými a někdy i mírně zasolenými půdami, které bývají na jaře zaplavené povodňovými průtoky, v létě pak vysýchají. Nejvýznamnější lokality u nás se celkem logicky nacházejí v nivě dolní Dyje a dolní Moravy, zde jich rostou stovky ha. Roztroušený výskyt je ale doložen i podél Labe mezi Lysou nad Labem a Mělníkem. Přestože co do plochy nemohou polabské nivní louky moravským lokalitám konkurovat, jsou v Polabí vyhlášeny hned čtyři z celkem osmi českých EVL, v nichž je tento habitat chráněn. Největší rozloha připadá na EVL Úpor – Černínovsko nedaleko Mělníka (zejména komplex tzv. Kelských luk), zbytkové porosty se vyskytují i v EVL Libické luhy, Polabí u Kostelce a Káraný – Hrbáčkovy tůně. Společně s nimi jsou zde chráněné i hodnotné extenzivně sečené nížinné louky.

***10** EVL Káraný-Hrbáčkovy tůně. Předmětem ochrany jsou vedle tůní, luhů a dubohabřin také stanoviště pravidelně zaplavovaných a extenzivně sečených luk. Foto: Petr Petřík*

***11** Jednou z dominant vegetace zásaditých slatinišť může být také šáchina rezavá. Foto: Petr Petřík*

***12** EVL Hrabanovská černava. Už jen na čtyřech lokalitách roste kriticky ohrožená mařice pilovitá, vytvářející místy typickou dominantu vápnitých slatinišť. Foto: Petr Petřík*

www.nature.cz/natura2000-design3/hp.php